

ЛІКАРСЬКІ РОСЛИНИ КАРПАТСЬКОГО ПРИРОДНОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПАРКУ, ЇХ ОХОРОНА

Вступ

Цікава і різноманітна флора регіону Українських Карпат здавна вабила ботаніків, флористів, екологів. І на сьогодні маємо надзвичайно великий обсяг наукових публікацій, присвячених флорі та рослинності цього регіону. Проте лікарські рослини в КПНП вивчені недостатньо, літературних джерел з даної тематики виявлено досить мало. Зокрема, питаннями лікарських рослин парку в 1974-1985 роках займалися науковці Карпатського філіалу УкрНДІЛГА (Гладун Я.Д., Яцик Р.М., Ступар В.І.).

Недавно опублікована цікава монографія колективу авторів [2], присвячена дослідженню лікарських рослин Івано-Франківської області. Аналіз поширення лікарських рослин в межах області свідчить про тенденцію до зменшення ареалу більшості видів лікарських рослин. З метою забезпечення охорони генофонду, збереження і відтворення необхідних запасів лікарських рослин, в області створена мережа природно-заповідних територій та об'єктів, на яких охороняються цінні види лікарських рослин, в тому числі занесених до "Червоної книги України". До таких об'єктів у першу чергу відноситься КПНП.

Мета роботи – дослідити лікарські рослини лісів Карпатського природного національного парку.

Матеріали та методи

Об'єкт дослідження – лісові фітоценози КПНП. Предмет дослідження – лікарські рослини Карпатського природного національного парку.

Дослідження лікарських рослин проводилось нами в Карпатському природному національному парку протягом 2002-2004 рр. Обстеженнями охоплено лісові фітоценози парку в межах висот 750-1100 м н.р.м.

При натурному вивченні лікарських рослин на досліджуваній території шстосовувався маршрутний метод тимчасових профільних ліній. При цьому першочергово визначався маршрут досліджень, пізніше – прокладалася лінія (або паралельні лінії, розміщені одна від одної на відстані 0,1; 0,5; 1,0 чи 2,0 км) профілю дослідження. Тут складався список видів рослин, фітоценотичні умови зростання.

Рослини визначалися за Визначником рослин України (1987). Систематичні таксони приймалися за А.Л.Тахтаджяном (1987), еколого-ценотичний аналіз флори проводився за Б.В.Заверухою (1985). Рясність трав'яних видів визначали окомірним методом за шкалою О.Друде (1913), життєві форми рослин – за І.Г.Серебряковим (1962).

Під час польових досліджень проводили збір гербарного матеріалу, фотографували окремі рослини.

Результати та обговорення

За фізико-географічним районуванням Карпатський національний парк знаходиться в Українських Карпатах, областях Зовнішніх Карпат, Вододільно-Верховинських Карпат і частково Полонинсько-Чорногірських Карпат. За геоботанічним районуванням територія парку належить до IV Гірськокарпатського (Вишківсько-Гринявського) геоботанічного округу смерекових лісів і, частково, до V Свидовецько-Покутсько-Мармароського геоботанічного округу субальпійських і альпійських сланких чагарників і полонин. Строкатість та різноманітність умов місцезростання КППП, вертикальна поясність клімату, специфічні фітоісторичні умови регіону створили сприятливі умови для розвитку значного видового різноманіття флори і зумовили широкий спектр рослинності парку.

Досліджуючи лікарські рослини КППП, ми виявили 94 види рослин, які належать до 71 роду та 38 родин (табл.1).

Таблиця 1. Перелік лікарських рослин КППП

Родина	Рід	Вид	Ж-ва форма
1. Плаунові – Lycopodiaceae	1. Плаун – Lycopodium	1. П. Колючий – <i>L. annotinum</i>	Т
		2. П Булавовидний – <i>L. clavatum</i> L.	Т
2. Хвощеві – Equisetaceae	2. Хвощ – <i>Equisetum</i>	3. Х. лісовий – <i>E. sylvaticum</i> L.	І
3. Безщитникові – Athyriaceae	3. Безщитник – Athyrium	4. Б. Розставленолистий – <i>A. distentifolium</i>	Т
		5 А. Жіночий – <i>A. Filix-femina</i>	Т
4. Щитникові – Aspidiaceae	4. Щитник – Dryopteris	6. Щ. Чоловічий – <i>D. filix-mas</i> (L.) Scott.	Т
		7. Щ. Остистий – <i>D. spinulosa</i>	Т
5. Невиразнолускові Nypolepidaceae	5. Орляк – <i>Pteridium</i>	8. О. звичайний – <i>P. aquilinum</i>	Т
6. Багатоніжкові – Polypodiaceae	6. Багатоніжка – Polypodium	9. Б. Звичайна – <i>P. vulgare</i>	Т
7. Соснові – Pinaceae	7. Ялиця – <i>Abies</i>	10. Ялиця біла – <i>A. alba</i> Mill	Д
	8. Ялина – <i>Picea</i>	11. Ялина європейська – <i>P. abies</i> Link.	Д
	9. Сосна – <i>Pinus</i>	12. С. Звичайна – <i>P. silvestris</i> L.	Д
8. Кипарисові – Cupressaceae	10. Ялівець – Juniperus	13. Я. Звичайний – <i>J. communis</i> L.	К
		14. Я. Сибірський – <i>J. sibirica</i> Burgsd.	К

9. Жовтцеві – Ranunculaceae	11 Жовтець – Ranunculus	15. Ж Карпатський – R. carpathicus	Т	
		16. Ж. Отруйний – R. sceleratum L.	Т	
		17. Ж. Повзучий – R. repens L.	Т	
	12. Калюжниця – Caltha	18. К. присмна – C. Laeta	Т	
	13. Аконіт – Aconitum	19. К. болотна – C. palustris	Т	
10. Макові – Papaveraceae	14. Горицвіт – Adonis	20. А. Молдавський – A. moldavicum	Т	
		21. Г. весняний – A. vernalis	Т	
	15. Чистотіл – Chelidonium	22. Ч. великий – C. Majus L.	Т	
11. Коноплеві – Cannabaceae	16. Мак – Papaver	23. М. Дикий – P. Rhoeas L.	Т	
	17. Хміль – Humulus	24. Х. звичайний – H. Lupulus L.	Л	
		18. Крופива – Urtica	25. К. дводомна – U. Dioica L.	Т
12. Кропивиові – Urticaceae	13. Букові – Fagaceae	26. Б. Лісовий – F. Sylvatica	Д	
14. Березові – Betulaceae		20. Береза – Betula	27. Б. Повисла – B. Pendula	Д
		21. Вільха – Alnus	28. В. чорна – A. glutinosa	Д
15. Ліщинові – Corylaceae	22. Душекя – Dushekia	29. В сіра A. incana (L.) Moench	Д	
		30. Д. зелена – D. Viridis	К	
	23. Граб – Carpinus	31. Г. звичайний – C. Betulus L.	Д	
16. Гвоздичні – Caryophyllaceae	24. Зірочник – Stellaria	32. З. гайовий – S. Nemorum	Т	
		33. З. середній – S. Media V	Т	
	25. Мильнянка – Saponaria	34. М. Лікарська – S. officinalis L.	Т	
17. Гречкові – Polygonaceae	26. Гірчак – Polygonum	35. Г. зміїний – P. bistorta L.	Т	
		36. Г. Звичайний – P. aviculare	Т	
		37. Г. почечуйний – P. persicaria L.	Т	
	27. Щавель – Rumex	38. Щ. Карпатський – R. carpathicus	Т	
39. Щ. Кислий – R. Acetosa		Т		
18. Звіробійні – Hypericaceae	28. Звіробій – Hypericum	40. З. альпійський – H. Alpigenum	Т	
		41. З. звичайний – H. Perforatum L.	Т	

19. Хрестоцвіті – Brassicaceae	29. Настурція – Nasturtium	42. Н. лікарська – N. officinale R.Br.	Т
	30. Сухоребрик – Sisymbrium	43. С. Лікарський – S. Officinale (L.) Scop.	Т
20. Вербові – Salicaceae	31. Верба – Salix	44. В. біла – S. Alba L.	Д
		45. В. козяча – S. Caprea L.	К
		46. В. ламка – S. Fragilis L.	К
	32. Тополя – Populus	47. Т. тремтяча (осика) – P. tremula	Д
		48. Т. чорна – P. nigra L.	Д
21. Вересові – Ericaceae	33. Верес – Calluna	49. В. звичайний – C. Vulgaris	Кщ
22. Брусничні – Vacciniaceae	34. Чорниця – Vaccinium	50. Чорниця – V. Myrtillus L	Кщ
		51. Брусниця – V. Vitis-idaea	Кщ
23. Первоцвіті – Primulaceae	35. Вербозілля – Lysimachia L.	52. В. звичайне – L. vulgaris	Т
24. Тимелієві – Thymelaeaceae	36. Вовче лико – Daphne	53. В.л. звичайні – D. Mezereum	Кщ
25. Агрусові – Grossulariaceae	37. Смородина – Ribes	54. С. Карпатська – R. carpaticum	Кщ
26. Розові – Rosaceae	38. Горобина – Sorbus	55. Г. звичайна – S. Aucuparia	Д
	39. Черемха – Padus	56. Ч. звичайна – P. avium	К
	40. Малина, ожина Rubus	57. М. Лісова – R. Idaeus L.	К
		58. Ожина шорстка – R. Hirtus	Кщ
		59. О. Сиза – R. Caesius L.	Кщ
	41. Глід – Crataegus	60. Г. одноматочковий – C. monogyha Jacq	К
	42. Терен – Prunus	61. Т. колючий – P. Spinosa	К
	43. Суниці – Fragaria	62. С. Лісові – F. vesca L.	Т
44. Шипшина – Rosa	63. Ш. Звичайна, собача R. canina L.	К	
27. Квасеницеві – Oxalidaceae	45. Квасениця – Oxalis	64. К. звичайна – O. acetosella L.	Т
28. Зонтичні – Ariaceae	46. Бутень – Chaerophyllum	65. Б. Шорстковолосистий – C. hirsutum	Т
	47. Цикута – Cicuta	66. Ц.отруйна – C. Virosa L.	Кщ
29. Жостерові – Rhamnaceae	48. Крушина – Frangula	67. К. ламка – F. alnus L.	К
30. Маслинові – Oleaceae	49. Бирючина – Ligustrum	68. Б. Звичайна – L. Vulgare L.	К
	50. Бузина – Sambucus	69. Б. червона – S. Racemosa	К
		70. Б. Чорна – S. Nigra L.	К
31. Жимолостеві – Caprifoliaceae	51. Жимолость – Lonicera	71. Ж. Чорна – L. nigra	К
		72. Ж. Звичайна – L. xylosteum	К
32. Калинові – Viburnaceae	52. Калина – Viburnum	73. К. звичайна – V. Opulus L	К

33. Валеріанові – Valerianaceae	53. Валеріана – Valeriana	74. В. трикрила – V. Tripteris	Т
34. Бобівникові – Menyanthaceae	54. Бобівник – Menyanthes	75. Б. Трилистий – М. Trifoliata L.	Т
35. Шорстколисті – Boraginaceae	55. Медунка – Pulmonaria	76. М. Філярського – P. filarszkyana	Т
		77. М. Лікарська – P. officinalis	Т
	56. Живокіст – Symphytum	78. Ж. Серцевидний – S. cordatum	Т
36. Губоцвіті – Lamiaceae	57. М'ята – Mentha	80. М. Перцева – M. piperita L.	Т
	58. Буквниця – Betonica	81. Б. Лікарська – B. officinalis	Т
	59. Шавлія – Salvia	82. Ш. Лікарська – S. officinalis	Т
37. Айстрові – Asteraceae	60. Цикорій – Cichorium	83. Ц. Дикий – C. Intybus L.	Т
	61. Жовтозілля – Senecio	84. Ж. Фукса – S. Fuchsii	Т
	62. Кульбаба – Taraxacum	85. К. лікарська – T. Officinale Webb.	Т
	63. Оман – Inula L.	86. О. Високий – I. helenium L.	Т
	64. Черета – Bidens	87. Ч. трироздільна – B. Bipinnatus Cav.	Т
	65. Пижмо – Tanacetum	88. П. Звичайне – T. Vulgare L.	Т
	66. Підбіл – Tussilago	89. П. Звичайний – T. Farfara L.	Т
	67. Кремена – Petasites	90. К біла – P. albus (L.) Gaertn	Т
38. Лілійні – Liliaceae	68. Чемериця – Veratrum	91. Ч. біла – V. Album L.	Т
	69. Конвалія – Convallaria	92. К. звичайна – C. Majalis L.	Т
	70. Вороняче око – Paris	93. В.о. звичайне – P. quadrifolia	Т
	71. Купина – Polygonatum	94. К. пахуча – P. Odoratum Dr.	Т
Всього: 38 родин	71 рід	94 види	

Систематичний аналіз лікарських рослин приведено в таблиці 2.

Таблиця 2. Систематичний аналіз лікарських рослин парку

Родини	Роди		Види	
	К-ть	%	К-ть	%
1. Плаунові – Lycopodiaceae	1	1	2	2
2. Хвошеві – Equisetaceae	1	1	1	1
3. Безщитникові – Athyriaceae	1	1	2	2
4. Щитникові – Aspidiaceae	1	1	2	2
5. Невиразно лускові – Hypolepidaceae	1	1	1	1
6. Багатоніжкові – Polypodiaceae	1	1	1	1
7. Соснові – Pinaceae	3	4	3	3
8. Кипарисові – Cupressaceae	1	1	2	2
9. Жовтцеві – Ranunculaceae	4	6	7	8
10. Макові – Papaveraceae	2	3	2	2
11. Коноплеві – Cannabaceae	1	1,5	1	1
12. Криві – Urticaceae	1	1,5	1	1
13. Букові – Fagaceae	1	1,5	1	1
14. Березові – Betulaceae	3	4	4	4
15. Ліщинні – Corylaceae	1	1,5	1	1
16. Гвоздичні – Caryophyllaceae	2	3	3	3
17. Гречкові – Polygonaceae	2	3	5	6
18. Звіробійні – Hypericaceae	1	1,5	2	2
19. Хрестоцвітні – Brassicaceae	2	3	2	2
20. Вербові – Salicaceae	2	3	5	6
21. Вересові – Ericaceae	1	1,5	1	1
22. Брусничні – Vacciniaceae	1	1,5	2	2
23. Первоцвітні – Primulaceae	1	1,5	1	1
24. Тимелісові – Thymelaeaceae	1	1,5	1	1
25. Агрусні – Grossulariaceae	1	1,5	1	1
26. Розові – Rosaceae	7	10	9	10
27. Квасинцеві – Oxalidaceae	1	1,5	1	1
28. Зонтичні – Apiaceae	2	3	2	2
29. Жостерові – Rhamnaceae	1	1,5	1	1
30. Маслинові – Oleaceae	1	1,5	1	1
31. Жимолостеві – Caprifoliaceae	2	3	4	4
32. Калинові – Viburnaceae	1	1,5	1	1
33. Валеріанові – Valerianaceae	1	1,5	1	1
34. Бобівникові – Menyanthaceae	1	1,5	1	1
35. Шорстколисті – Boraginaceae	2	3	4	4
36. Губоцвітні – Lamiales	3	4	3	3
37. Айстрові – Asteraceae	8	11	8	9
38. Лілійні – Liliaceae	4	6	4	5
Всього:	71	100	94	100

Найчисельніші за вмістом лікарських рослин такі родини, як Розові (Rosaceae) – 9 видів (10% флори), Айстрові (Asteraceae) – 8 видів (9%), Жовтцеві (Ranunculaceae) – 7 видів (8% флори). Численними за вмістом лікар-

ських рослин є також родини Гречкових (Polygonaceae) – 5 видів (6%), Вербо-
лих (Salicaceae) – 5 видів (6%), Березових (Betulaceae), Жимолостевих
(Caprifoliaceae), Шорстколистих (Boraginaceae), Лілійних (Liliaceae), які
містять по 5-4 види лікарських рослин (4-6% флори). Решта родин
представлені 1-2 видами (1-2% флори).

За життєвими формами рослини поділяються на такі групи: дерева (13%),
кущі (18%), кущики (8%), ліани (1%) та трави (60%) (табл. 3).

Таблиця 3. Життєві форми лікарських рослин парку.

№ п/п	Життєва форма	К-ть видів	
		види	%
1	Дерева	12	13
2	Кущі	17	18
3	Кущики	8	8
4	Трави	56	60
5	Ліани	1	1
	Всього:	94	100

Останнім часом у природних фітоценозах Івано-Франківської області
значно зменшилися запаси багатьох цінних лікарських рослин. В КПНП під
охорону взято ряд рідкісних і зникаючих видів флори Карпат. Так, у букових
лісах, на післялісових галявинах трапляється зникаючий вид нашої флори,
цінна лікарська рослина – беладонна звичайна (*Atropa belladonna* L.). Внаслідок
інтенсивних рубок букових лісів цей вид різко скоротив свій ареал і багато
його популяцій в районі Карпат зникло.

Рідко трапляється на території парку ще одна цінна лікарська рослина –
мрініка гірська (*Agnica montana* L.).

На заболочених луках та по вогких чагарниках зустрічаються зозулинець бло-
щичний (*Orchis coriophora* L.) та зозулинець шоломоносний (*Orchis militaris* L.).
Ще один представник роду зозулинцевих – зозулинець пурпуровий (*Orchis
purpurea* Huds.), поширений в основному, на відміну від попередніх видів, по
гірських лісах та чагарниках.

В світлих лісах, чагарниках, рідше – на галявинах та узліссях можна зустрі-
ти ще один цінний лікарський вид – любку дволисту (*Platanthera bifolia* (L.) Rich.).

В тінистих мішаних лісах низькогір'я Горган зростає цибуля ведмежа
(*Allium ursinum* L.). В насадженнях КПНП цей вид досить поширений, але в
в'язку з тим, що цю рослину широко застосовують не тільки у фармакології, але
і як цінний харчовий продукт (з її листків готують салати), кількість її за останні
роки значно зменшилася. При подальшому недотриманні відповідних правил
зготівлі, кількість цього виду в природі може досягти загрозливого рівня.

Останніми роками зменшилися також запаси таких лікарських рослин, як
пізноцвіт осінній (*Colchicum autumnale* L.), вовчі ягоди звичайні (*Daphne
mezereum* L.), конвалія звичайна (*Convallaria majalis* L.) та ін. Тому необхідно

вжити ряд серйозних заходів для охорони, збереження і раціонального використання лікарських рослин. Зокрема, необхідно ввести відповідні правила збору та заготівлі цінної лікарської сировини в межах КППП.

Приводимо список видів лікарських рослин з обмеженим поширенням і невеликими запасами сировини, збір яких може проводитися лише за дозволом адміністрації КППП:

1. Брусниця –	<i>Vaccinium vitis-idaea</i> L.
2. Брусниця –	<i>Vaccinium myrtillus</i> L.
3. Живокіст лікарський –	<i>Symphytum officinale</i> L.
4. Крушина ламка –	<i>Frangula alnus</i> L.
5. Звіробій звичайний –	<i>Hypericum perforatum</i> L.
6. Кремена гібридна –	<i>Petasites hybridus</i> L.
7. Купина запашна –	<i>Polygonatum odoratum</i> L.
8. Материнка звичайна –	<i>Origanum vulgare</i> L.
9. Наперстянка великоквіткова –	<i>Digitalis grandiflora</i> Mill.
10. Суниці лісові –	<i>Fragaria vesca</i> L.
11. Чебрець повзучий –	<i>Thymus serpyllum</i> L.
12. Чемериця Лобелієва –	<i>Veratrum lobelianum</i> L.

Наводимо список видів лікарських рослин, запаси яких дуже обмежені, і їх збір може проводитися лише з дозволу органів лісового господарства за погодженням з державними органами охорони природи:

1. Барвінок малий – *Vinca minor* L.
2. Золототисячник малий – *Centaurium erythraea* L.
3. Конвалія звичайна – *Convallaria majalis* L.
4. Первоцвіт весняний – *Primula veris* L.
5. Перстач прямостоячий – *Potentilla erecta* L.
6. Родовик лікарський – *Sanguisorba officinalis* L.

Список рідкісних видів лікарських рослин, які занесені в “Червону книгу України” і які зустрічаються в лісах КППП:

1. Арніка гірська – *Arnica montana* L.
2. Беладонна звичайна – *Atropa belladonna* L.
3. Билинець комариний – *Gymnadenia conopsea* L.
4. Зозулинець шоломоносний – *Orchis militaris* L.
5. Зозулинець блощичний – *Orchis coriophora* L.
6. Зозулинець пурпуровий – *Orchis purpurea* Huds.
7. Любка дволиста – *Platanthera bifolia* Rich.
8. Лілія лісова – *Lilium martagon* L.
9. Пізноцвіт осінній – *Colchium autumnale* L.
10. Цибуля ведмежа – *Allium ursinum* L.
11. Астрація велика – *Astrantia major* L.

Інші лікарські рослини, що виявлені на території КППП, належать до групи рослин, обсяги заготівель яких не обмежені при суворому дотриманні правил їх збору.

Таким чином, використання природних ресурсів багатьох цінних дикорослих лікарських рослин підлягає лімітуванню і контролю. Слід наголосити, що збір лікарської сировини на території КППП необхідно суттєво обмежити і найретельніше подбати про їх відтворення та охорону як цінного генофонду лікарських рослин Карпат.

Висновки

В лісових фітоценозах КППП виявлено 94 види лікарських рослин, які належать до 71 роду та 38 родин. Найчисельніші за вмістом лікарських рослин такі родини, як Розові (Rosaceae) – 9 видів (10% флори), Айстрові (Asteraceae) – 8 видів (9%), Жовтцеві (Ranunculaceae) – 7 видів (8% флори). Численними за вмістом лікарських рослин є також родини Гречкових (Polygonaceae) – 5 видів (6%), Вербових (Salicaceae) – 5 видів (6%), Березових (Betulaceae), Жимолостевих (Sargifoliaceae), Шорстколистих (Boraginaceae), Лілійних (Liliaceae), які містять по 5-4 види лікарських рослин (4-6% флори). Решта родин представлені 1-2 видами (1-2% флори). За життєвими формами лікарські рослини парку поділяються на такі групи: дерева (13%), кущі (18%), кущики (8%), трави (60%) та ліани (1%).

Важливими лікарськими рослинами, які широко використовуються в народній медицині Карпат, є такі види, як ялина європейська, ялиця біла, модрина європейська, сосна звичайна, плавун булавовидний і колючий, хвощ лісовий, дріоптерис чоловічий, орляк звичайний, ялівець сибірський, горицвіт весняний, гірчак зміїний і багато інших.

В КППП взято під охорону багато цінних лікарських рослин. Це, зокрема, Арніка гірська (*Arnica montana* L.), Беладонна звичайна (*Atropa belladonna* L.), Билинець комариний (*Gymnadenia conopsea* L.), Зозулинець шоломоносний (*Orchis militaris* L.), Зозулинець блошичний (*Orchis coriophora* L.), Зозулинець пурпуровий (*Orchis purpurea* Huds.), Любка дволиста (*Platanthera bifolia* Rich.), Лілія лісова (*Lilium martagon* L.), Пізньоцвіт осінній (*Colchium autumnale* L.), Цибуля ведмежа (*Allium ursium* L.), Астрація велика (*Astrantia maxima* L.) та ін. Збір лікарської сировини на території КППП слід суттєво обмежити і подбати про відтворення та охорону цінного генофонду лікарських рослин Карпат.

- 1 Комендар В.І. Лікарські рослини Карпат. – Ужгород, 1971. – 263 с.
- 2 Лікарські рослини Івано-Франківської області / За ред. М.М.Приходька. – Івано-Франківськ, 2002. – 416 с.
- 3 Природа Карпатського національного парку / За ред. М.А. Голубця. Ін-т екології Карпат АН України. – К., 1993. – 213 с.
- 4 Сребряков И.Г. Экологическая морфология растений. Жизненные формы покрытосеменных и хвойных. – М., 1962. – 378 с.
- 5 Тахтаджян А.Л. Система магнолиофитов. – Л., 1987. – 439 с.
- 6 Червона книга України. Вони чекають на нашу допомогу. – Харків, 2002. – 336 с.

The article investigates the medicinal herbs of the CNNP. It gives the list of medicinal herbs and examines the issues of valuable and disappearing park plants.